

Diószegi György Antal

Félezer éves görög jelenlét emlékei Debrecen városában

Bizánc 1453-as eleste után, a 15-19. század folyamán, a török hatalom alá került területekről több ezer görög család lelt új hazára Magyarországon. A történettudomány első diaszpóra néven tartja számon ezt a társadalmi csoportot. A hazájukból eljönni kényszerülő görögök sok évtizedes munkával új esélyt teremtettek maguknak, amely pár évtized múltán igen komoly eredményt hozott. A több hullámban érkező első diaszpóra görög kereskedőinek fénykora a 18. század volt: 4%-os, vagyis tisztességes haszonnal végzett kereskedelmi tevékenységük utal erre. Régi szép idők!

A régi görög kereskedőket nem pusztán a haszonelvűség vezette, hanem a hit- és identitásörzés: a közösségi élményt alapértéknek tekintették, így a görög ortodox vallás és a templom, az iskoláztatás valamint az anyanyelv megőrzése is igen nagy jelentőségű volt számukra. A hitélet mellett a görögök törekedtek arra is, hogy utódaik megőrizték anyanyelvüket, kultúrájukat.

A görögök kompániakereskedelmet folytattak, tehát jellemző volt rájuk a társas vállalkozás: jellemzően legalább két-három kereskedő társult bizonyos munkamegosztással. Az egyikük beszerezte az árut, másikkuk a helybeni kereskedést folytatta, harmadik társuk pedig szekerező vándorkereskedőként járta a környező falvakat. Az áruszállítások biztonsága érdekében többen szövetkezve karavánt alkottak, és fegyveres kíséretet biztosítva indultak távolsági kereskedelmi útjaikra.

Mindig is jelen lehettek a görög kereskedők a magyar kereskedelem vérkeringésében, és ezt igazolja egy okirat a 15. századból. Debrecenben 1458. május 2-án kelt az a városi előljárósági döntés, melynek értelmében idegen a városban görög szövetet kicsinyben nem, csak végekben árusíthatott.¹

A görögök évszázados működése kicsinyben kezdődött a 16. században, és a következő századra már igen nagyban folytatódott, melynek az igazi gyümölcsei a 18. századra értek be. 1618-ban már folyamatos görög kereskedői jelenlétről

¹ Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár 47031. Q szekció 10.

vannak adatok, mivel egyre nagyobb számban voltak jelen a debreceni vásáron. A városi jegyzőkönyv ekkor rögzítette, hogy „Az árus görögök, az kik ide városra szoktak járni marhájokkal, hétfőn 12 óráig sátorban árulhassanak, de ne boltban. Szabad sokadalomban pedig 15 napig árulhassanak, még az sokadalom tart.”² A város magyar kereskedőinek jelentős versenytársaivá lettek, ezért a város vezetői (saját kereskedők és iparosaik védelmében) igyekeztek őket korlátozni. Például a város a 17. században a görög kereskedők számára megtiltotta a házvásárlást, így megoldásként bérlakásokban éltek Debrecenben.³

A görög kereskedők azonban nem tettek le arról, hogy végleg megvessék a lábukat e fontos városban. Törekedtek önálló görög ortodox egyházközség megszervezésére is: 1692-ben még görög lelkészük is volt, Izaiás szerzetes, tokaji görög pap személyében. A szakirodalom szerint 1693-ban a görögöknek el kellett hagyniuk Debrecen városát.⁴ Jellemzően Hegyalján, Tokajban és vonzáskörzetében találták meg új kereskedelmi területüket. A tokaji görögök a 18. század folyamán sokat harcoltak azért, hogy számukra is érvényesek legyenek azok a jogok, amelyekkel a debreceni görögök is éltek I. Lipót király 1667-es, és az ennek 1690-es megerősítését jelentő kiváltságlevelai alapján.⁵

Hodinka Antal professzor 1911-ben akadémiai székfoglaló értekezésében azt igyekezett bebizonyítani, hogy a tokaji görögök nem voltak a debreceniek jogutódjai.⁶ Az ő véleménye nyomán akkortól kezdve szinte eldöntött kérdés lett a debreceni-tokaji jogutódlás kizártsága. De ez a helyzet korántsem ilyen egyértelmű! Lényeges adalékot jelentenek az elmúlt évtizedekben megjelent tanulmányok, amelyek révén immár rendelkezésünkre állnak a debreceni és a tokaji görögök nevei, ami megkönnyíti az összevetést Debrecen és Tokaj görögjei között.⁷ Ennek eredményeként kijelenthető, hogy a két város görögösége közötti kapcsolat történelmi folyamatosságot mutat. Jó néhány debreceni görög családnév fellelhető a tokaji görögök körében (olykor még személyi azonosság is fennáll).⁸ A rendelkezésre álló alábbi névanyag egyértelműen a folytonosság mellett szól.

2 Takáts Sándor: A magyar patika. In.: Századok. 1907. 334.

3 Rácz István: A debreceni cívisvágyon. Debrecen, 1989. 349.

4 Sasvári László: A Tokaj térségében élt görögök (és rácok) nyelvi emlékei. ELTE Nyelvtudományi Dolgozatok 20. (doktori disszertáció) Bp., 1976. 66.

5 Zoltai Lajos: Debrecen város százados küzdelme a görög kereskedőkkel. Debrecen, 1935. 22. (az 1667-es kiváltságlevélről)

6 Hodinka Antal: A tokaji görög kereskedő társulat kiváltságának az ügye 1725-1772. Értekezések a Történelmi Tudományok köréből. XXIII. K. 4. sz. Bp., 1912.

7 Bánkuti Imre: Egy görög kereskedő tevékenysége Kecskeméten és a Dél-Alföldön. In: Cumania. III. Kecskemét, 1975. 79–102.

8 Sasvári László – Diószegi György Antal: Görögök névhasználata az első diaszpórában (család- és helytörténeti adalékok tükrében). In.: A Tiszántúli Történész Társaság Közleményei. 2. Debrecen, 2007. 33-34.

Név	Debrecen	Tokaj	helység Hegyalja térségében
Csobán György	1692	1711	
Erdélyi János	1686	1711	
Hacsi (Hadzsi) János	1692		
Hacsi (Hadzsi) Georgius	1692	1711	
Horváth Márton	1686		Sárospatak 1754
Horváth Péter			
Hunyady/Karácsony Sándor	1686	1705-13	
Kozma István	1711		
Oláh András	1686		
Oláh István			Abaujszántó 1754
Pacsó Mihály	1686		
Pacsó Gáspár		1711	
Pacsó testvérek			Királytelek 1736
Papp Mihály	1686		
Többen Pap nevéek		18. sz.	
Pusztai Kis János	1686		
Pusztai tokaji család		18. sz.	

Csobán György és Erdélyi János két-két említése esetén felmerül, hogy azonos személyek, a többiek, pedig rokonok, leszármazottak lehettek.⁹

A 17. század végének egyik legjelentősebb görög személyisége, Horváth Márton debreceni görög főbíró és családja később Sárospatakon élt. A legfontosabb görög betelepülési mozzanat Tokaj–Hegyaljára valójában a debreceni görög kereskedelmi kompánia sorsával függött össze.¹⁰

A debreceni görög kereskedők 1690. május 19-én királyi kiváltságlevelet (Liber Regius XX. 372.) nyertek. E privilégium Horváth Márton debreceni görög főbíró és Hunyadi Sándor görög kereskedő kérelmére került kiadásra. Utóbbi személy a vajdahunyadi lakos nagykereskedő Karácsony/Karátsonyi Sándorral azonos, aki II. Rákóczi Ferenc fejedelem legfontosabb görög kereskedelmi szállítója volt a szabadságharc idején.¹¹ E család ekkortól végleg Tokajban telepedett le. Ez a tény a többi görög névelőfordulással együtt is megerősíti, hogy a tokajiak teljesen megalapozottan állították 130 éven át, hogy ők az 1667-es, majd 1690-es királyi adománylevél jogosultjai.¹² Egyébként meglepő, hogy Debre-

9 Sasvári László – Diószegi György Antal: A XVII-XIX. századi magyarországi görög közösségek történetének főbb jellemzői Győr, Miskolc, Szentendre, Tokaj és Vác ortodoxiája tükrében. In: Görög örökség. A görög ortodox diaszpóra Magyarországon a XVII-XIX. században. Budapesti Történeti Múzeum 2009. április 2–július 5. Budapest, 2009. 48-49.

10 Diószegi György Antal – Diószegi Krisztina: A magyarországi Papadémosz-akta ... (1658-1963). Tokaj–Szervia, 2008. 28.

11 Diószegi György Antal: Két történelmi szakkonferencia margójára, avagy a magyarországi görögök jelentősége a Rákóczi-korszakban. In: Istros. Görög–Magyar Folyóirat. A Görög–Ciprusi–Magyar Baráti Társaság Egyesület lapja. 2008/2. 28.

12 Diószegi György Antal — Diószegi Krisztina: A magyarországi... i.m. 26.

cenben a kiutasítás ellenére a későbbiekben is felbukkan 1-1 görög név. Egy kései, immár 1794-ből való adat szerint: az „*utolsó debreceni görög*” Charis/Karis Márton, aki azonos a nevezetes tokaji görög Szerviczky Mártonnal.¹³

A fentebb ismertetett 1690. évi kiváltságlevelet Baán István fordította le. Ezen okirat említést tett egyrészt egy 1688-ban Kassán kelt levélről, mely rögzítette, hogy milyen fizetési kötelezettsége van a görög kereskedőknek; másrészt pedig egy 1689-ben Tokajban írottól, mely szerint a Szepesi Kamara alá tartoznak. Fontos jogosítványt jelentett az oklevél rendelkezése, melynek alapján a templom mellett iskolát is nyithatnak. Ám a legfontosabb a debreceni görög kereskedőtársulatnak 1690-ben adományozott címer volt. (Elgondolkodtató, hogy erről Hodinka Antal akadémikus sosem tett említést.) A görögöknek adományozott címerben álló, égszínkék pajzsban, zöld mezőben jobbra forduló, füvet harapdáló bárány látható. A pajzs felett királyi diadémus nyitott rostélyú sisak található, amelynek csúcsáról két oldalt szalagdíszek omlanak alá. E sisakon kiterjesztett szárnyú, aranykoronás csőrében zöld ágat tartó fekete sas látható.¹⁴ Itt érdemes egy megjegyzést tenni: Debrecen címere a bárány a feltámadási zászlóval. A szegedi görög-cincár céh töredékes zászlaján szintén bárányábrázolás (és „*Ora pro nobis*” felirat) látható. E cincárok vélhetően birkakereskedéssel foglalkoztak.¹⁵

Fontos adalék a fentebb említett görög Horváth Márton személye kapcsán, hogy 1690-ben Kassán a „*Magyarországban lévő görögök képében*” eljáró személyként jelent meg.¹⁶ Ez arra utalhat, hogy ekkoriban a debreceni görögök új fő kereskedelmi színhelyüknek Kassa városát szemelhatték ki. Megítélésünk szerint egyébként e debreceni görög vezető személy sorsa még sok érdekességet rejthet, bízunk abban, hogy a jövőbeni kutatások fényt derítenek a működésére.

Takáts Sándor már több mint száz évvel ezelőtt megírta, hogy Bécsben, az osztrák-magyar közös pénzügyi levéltár anyagában megtalálhatóak a 17. századi debreceni görög kereskedők és kalmárok kiváltságlevelei (a Hungarica osztályon). A kutatás e téren is fontos eredményekre találhat.¹⁷

Debrecen görögjei és a munkácsi püspökség parókiái között élő kapcsolat volt. Az 1690-es évekig a munkácsi püspökség parókiái nagyobb részben görög és szakadár parókiákból álltak. A hívek nemzetiségi megoszlására nézve Cserey Mihály erdélyi krónikaíró sorai adnak támpontot: „*többsyre oláhok s itt-ott*

13 Zoltai Lajos: Debrecen város százados küzdelme a görög kereskedőkkel. Debrecen, 1935. 82.

14 Diószegi György Antal – Diószegi Krisztina: Görögök a magyar nemesség soraiban. In.: Istros. Görög-Magyar Folyóirat. A Görög-Ciprusi-Magyar Baráti Társaság Egyesület lapja. 2009/1. 17.

15 Sasvári László szíves közlése.

16 Kerekes György: Görögök Kassán a XVII. században. In: Századok 1911. 368.

17 Takáts Sándor: Könyvismertető. Debrecen a török uralom végén. A város háztartása 1662-1692. Írta Zoltai Lajos. Bp., 1905. In: Századok 1905. 471.

görögök és rácok voltak”. De Camillis János József (1641-1706) 14. munkácsi püspök arról írt, hogy 1692-ben „*Izaiás nevű görög szerzetes ment hozzá Debrecenbe*”.¹⁸

De vajon 1693-ban hagyták-e el a görögök végleg és teljes létszámban Debrecen városát? A távozás ekkor még nem következhetett be teljes mértékben. De Camillis 1694. május 15-én Munkácsról írott levelében a debreceni görög kompániának egy, a Szepesi Kamara előtt indítandó peréről tett említést, melyben Horváth Márton (vagyis saját debreceni görög bírójuk) ellen kívántak fellépni egy hagyatéki ügyben. De Camillis e levelében azt is rögzítette, hogy az ő hatásköre e görög hagyatéki elszámolási vita eldöntése, mivel az özvegyek és nyomorult személyek ügyei a lelki fórumhoz tartoznak Kálmán király első törvénykönyvének 59. és 61., valamint Mátyás király 3.törvénycikkelye alapján.¹⁹

Ez a belső vita azért is meglepő, mert pár évvel korábban Horváth Márton még a legjelentősebb görög lehetett, aki 1690-ben a „*Magyarországban lévő görögök képében*” eljáró személyként jelent meg.²⁰

A gazdagabbak közé tartozott Diószegi Péter is, aki elégedetlen volt a tanácsal szemben a mintegy 30 főnyi debreceni görög kereskedővel kapcsolatos hatósági ténykedése miatt, és sok ember füle hallatára a következőket mondta: „*Ezeket a görögöket kitudhatná a városbúl a Tanács, de ezek a Bolt Bírák tartják benn és oltalmazzák, mert... Selyem övet adnak nekik a Görögök, meg a Bírátok is bársonyban jár*”. Diószegi Péter egyébként ekkor „*rágalmazásért*” nyelvváltáság címen 100 forint pénzbüntetést kapott.²¹

A debreceni görögök ellen egyébként az a vád merült föl, hogy a Balkánra nemesfém pénzérmekeket szállítottak: Debrecen városa le is foglalt két szekér ezüstpénzt, majd azután mégis Tokajba szállította. Zajlott is egy tárgyalás Tokajban 1696-ban Debrecen és az immár tokajivá lett görögök között ezen ügy rendezése érdekében. Sikerre ez sem vezetett, így ezt követően, 1708-ban Debrecenben élő maradék görögségből is sokan átköltöztek Tokajba.²² De még ekkor sem minden görög kereskedő távozott Debrecenből! A Rákóczi-szabadságharc idején, 1709 májusában Kecskemétre érkeztek debreceni görög kereskedők, akiknek a városba való beengedése kérdéses volt a közeli rác támadás veszélye miatt.²³ Ezek a debreceni görög kereskedők II. Rákóczi Ferenc

18 Mészáros Károly: Ungvár története. Pest, 1861. 45.

19 Véghseő Tamás szíves tájékoztatása szerző részére 2009. október 15-én.

20 Kerekes György: I.m. 368.

21 Varga Antal: Az 1693. évi debreceni felkelés. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve. 1965. Debrecen, 1966. 155.

22 Bencsik János: Paraszti és mezővárosi kultúra a XVIII-XIX. században. Miskolc–Tokaj, 1993. 286.

23 Bánkúti Imre: Pest–Pilis–Solt vármegye a Rákóczi korban. II. Előmunkálatok Pest megye monográfiájához 2. Pest Megye Monográfia Alapítvány. Bp., 1997. 689.

„*Felsőges Urunk passussa*” birtokában érkeztek Kecskemétre, így végül bejutottak a biztonságot adó városba.²⁴

Kecskemétről van egy későbbi, a debreceni görögökre vonatkozó adat a 18. század vége tájáról is: az árusító helyekként engedélyezett sátrak elhelyezéséről egy datálatlan fogalmazvány szerint a kecskeméti sátorterület 7. során a debreceni görögök árusíthattak.²⁵

A fentebb említett 18. századi tokaji görög Szerviczky Márton családja valójában sok szálon kötődhetett Debrecen városához. Az 1802. május 21-én Bécsben kelt armálisuk szöveges indokolása ugyanis azt is igazolja, hogy a fia, idősebb charisi Szerviczky György (1770–1833) a debreceni és a tokaji raktáraiban lévő áruját átadta hadi célokra.²⁶ A görög Szerviczkyek azért jelentősek a magyarországi görög családok sorában, mert 1658-tól Tokajban jelen voltak egészen a 19. század végéig. Első ismert ősük – a mai Kozani közelében fekvő – 1500 éves történelmi múlttal rendelkező, régen igen jelentős „*Tá Servia*” városából származó görög nemes Papademos Charis volt, akinek nevét 1658-ban egy, a fia születését rögzítő tokaji görög egyházi anyakönyv őrizte meg.²⁷ Először Lengyelországban Lvivben (Lvov; Lemberg) kereskedtek a görög közösség tagjaiként, majd a 17. század első felében költöztek a befogadó lelkületű Magyarországra. A tokaji aszúval való lengyelországi borkereskedelmi tevékenységük miatt használták (a görög szülővárosukat nevükben megőrző, „*lengyeles*” névhasználatból magyarosított) „*Szerviczky*” családnevet.²⁸

E görög család tekintetében még az is különleges, hogy tokaji görög egyházi anyakönyvi bizonyíték is rendelkezésre áll: a család 1658-tól kezdve egészen a 19. század közepéig anyakönyvi szempontból folyamatosan nyilvántartott.²⁹ Debrecen még a 19. század első felében is fönnttarthatott görög kereskedői kapcsolatot. 1848 májusában Szentkirályi Móric (Pest vármegye nevezetes jegyzője, majd alispánja) felhívást intézett a nemzetőrség szervezésének hathatósabb folytatásáról és a fegyverek összegyűjtéséről. Ennek jegyében Nákó Demeter görög kereskedő utazott Debrecenbe (nyilvánvalóan jó üzleti kapcsolatban állhatott az

24 Uo. 690.

25 Petri Edit: A kecskeméti görög kereskedők története a XVIII. században. In.: Cumania 3. Historia. Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Közleményei. Kecskemét, 1975. 38.

26 Diószegi György Antal — Diószegi Krisztina: A magyarországi... i.m. 21., 24.

27 Diószegi György Antal: Két sokoldalú sportember. Egy görög testvérpár, Manno Miltiades és Manno Leonidas Magyarországon. In.: Barátság. Kulturális és közéleti folyóirat. Tizenhetedik évfolyam. Második szám. 2010. április 15. 6380–6383.

28 Sasvári László – Diószegi György: Görögök névhasználata az első diaszpórában (család- és helytörténeti adalékok tükrében). In.: A Tiszántúli Történész Társaság Közleményei 2. Debrecen, 2007. 23.

29 Diószegi György Antal: Hegyaljai aszúkereskedelem a XVII-XVIII. században, avagy a tokaji görög kereskedők tevékenységének főbb jellemzői. In: Partium 2008. augusztus. 40. lap

íteni kereskedőkkel), hogy hozzon 200-300 kaszát és 20-25 Ft értékű puskaport a nemzetőrség fölfegyverzésére.³⁰

Két utcanév is őrizte Debrecenben a 17. századi görög kereskedők emlékét. Az egyik a „*Görög utca*” (utolsó említése 1861-ben történt), amely a Külső vásártéren volt (Postakert), ahol a görög kereskedők árulták a portékájukat. A másik közterület érdekesebb nevet viselt: a „*Kandia köz*” (későbbi neve Kopasz utca) házaiban laktak a debreceni vásárokra főleg Kandiából érkező görög kereskedők (a velenceiek 1292-től 1669-ig birtokolták Kréta szigetét, melynek a fővárosa volt Kandia).³¹

Található egy igen fontos görög vonatkozású emlék Debrecen városában, ami a híres magyarországi görög sportoló és művész Manno Miltiades (1879–1935) alkotása. Debrecenben, a Megyeháza kapualjának baloldalán (Piac utca 54.) helyezték el 1932-ben Manno Miltiades katonai domborműves emléktábláját. A „*Volt cs. és kir. 16. huszárezred emlékére*” címet viselő I. világháborús emlékmű ma is értékes köztéri alkotás.³² Manno Miltiades egyébként számos sportág kiemelkedő teljesítményű képviselőjeként közismert: úszásban, futásban, válogatott evezősként, atlétaként, labdarúgóként, kerékpárosként, sielőként komoly, több esetben nemzetközi sikereket ért el.

A 18. század második felében mintegy 8-9 ezer görög élt Magyarországon. Közösségeik értékteremtő polgári módon voltak jelen a magyar városokban, ez különösen a reformkortól kezdve nyilvánult meg erőteljesen. A 19. század közepétől a magyarországi görög közösségekre már a természetes beolvadás volt jellemző. Az 1868. évi IX. törvénycikk tárgyalásakor a pesti, szentesi és kecskeméti görög eredetű ortodox vallásúak az országgyűléshez benyújtott petíciójukban hangoztatták magyarságukat.

A magyarság befogadó lelkülettel adott mindig otthont a hazát kereső betelepülőknek a Kárpát-medencében a Kr. utáni II. évezred egész folyamán: az első diaszpóra görögségének sorsa kiváló példa erre: jó magyarrá váltak ezek a görögök, részt vettek magyar hazánk védelmében, minden szabadságküzdelmünkben.

A magyarországi görög közösség a 20. század közepére már nem létezett; de léteznek ma is e görög eredetű családok vér szerinti utódai, akik közül sokan őrzik magyarságuk mellett görög elődeik emlékét.

30 Kunmadaras fejlődéstörténete termelészövetkezeti községgé alakulásáig. In.: A Damjanich János Múzeum közleményei. 11-14. 1967. 110.

31 Hajdú-Bihar Megyei Levéltár közleményei 30. Debrecen város utcanév katasztere. Debrecen, 2007. 141., 190.

32 Diószegi György Antal: Manno Miltiades (1879–1935) emlékezete. In: Honismeret. A Honismeret Szövetség Folyóirata. XXXVIII. évfolyam. 2010/2. április 83.